

ich široký záber tém ideového donátora: *Dominik Tatarka, Jozef Felix, Dialóg a dialogickosť, Reality a mýty po r. 1989, Kongres slovenskej vedy, Jurij Lotman, Osamelí bežci, Laco Novomeský, Päť rokov po..., Postmoderna a literatúra, České a slovenské literárne vzťahy v 20. storočí, Valentín Beniak, Fenomény slovanstva v kultúrnej a politickej identite Slovákov, Literatúra a SNP, Subjekt – autor – auditórium, Brutalita výrazu, Michail Bachtin, Česká a slovenská literatúra 70. rokov, Oskár Čepan, Ján Buzássy, 1. kongres svetovej literárnovednej bohemistiky* – iste nie sú všetky.

Okrem toho riaditeľovanie, účasť v Edičnej rade a programové typy na publikácie sympatických a prečitateľných útlých titulov *Filozofie do vrecka*, členstvo v podporných kultúrnych nadáciách, iniciácia vzniku prestížnej *Ceny Dominika Tatarku*, akcie spojené s výtvarníkmi, vedenie projektu *Monografie slovenských spisovateľov po r. 1945*, v ktorom vyšli práce o Hruzovi (Barborík), Feldekovi (Bílik), Mitanovi (Horváth), Kadlečíkovi (Matejovič), Slobodovi (Prušková), Dušekovi (Kršáková), Haugovej (Chrobáková), Ondrušovi (Rédey), hlavné editorstvo zväzkov *Výberu z diela Oskára Čepana* (editori jednotlivých zväzkov – Mikulová: *Próza slovenského realizmu*, Horváth: *Literárnoteoretické state*, Šútovec: *Literárne dejiny a literárna veda*), iniciácia vzniku a finančné zabezpečenie podujatia *Čítame slovenskú literatúru I, II, III* z programu PHARE, presadzovanie slovenskej literatúry v rámci medzinárodného projektu *Literárneho festivalu Vilenica* (Slovinsko) – na jeho 15. ročníku v r. 2000 ústav prezentoval dvojjazyčnú (slovinštinu a angličtinu) verziu antológie *Sto rokov slovenskej literatúry* so Zajacovým predslovom, výchova doktorandov (Bombíková, Malec-Bilińska, Matejovič, Chrobáková, Bžoch, Grusková, Somolayová, Pácalová, Ondrejková), vedenie grantových projektov *Sondy II a III – Interpretácie diel slovenskej literatúry 20. a 19. storočia*, pôsobenie na poste profesora Humboldtovej univerzity v Berlíne a vedecká výchova študentov slavistiky, iniciácia vzniku a odborný návrh desaťročného projektu *Knižnica slovenskej literatúry*, ktorý s podporou MK SR, MŠ SR a SAV v spolupráci s vydavateľstvom Kalligram odborne garantuje ústav.

Na jeden osemhodinový denný pracovný čas, ba celodenný ľudský život je toho viac, než sa dá uniesť. Aktíva výsledkov uvažovania, aktuálneho čítania a písania vecne evidujú položky Zajacovej personálnej bibliografie, publikované v tomto čísle časopisu *Slovenská literatúra*. Zachytávajú autorovu vedeckú kompetenciu, nemôžu však postihnúť energiu Zajacovho životného gesta: žiť autenticky – nadoraz.

Nitrianska trasa Petra Zajaca

MÁRIA VALENTOVÁ, Ústav literárnej a umeleckej komunikácie FF UKF, Nitra

Keď dvadsaťšesťročný literárny kritik Peter Zajac prišiel v r. 1972 učiť na vtedajšiu nitriansku pedagogickú fakultu – potom, ako bol prinútený opustiť post redaktora súčasnej slovenskej prózy v bratislavskom vydavateľstve Smena –, miestny Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky, do ktorého činnosti sa hneď po príchode zapojil, fungoval už takmer päť rokov a po prvýkrát sa v ňom riešila oficiálna výskumná úloha

(„úloha štátneho programu základného výskumu“). Úloha sa volala Teória textu a literárneho vývinu a jej zodpovedným riešiteľom, a teda aj vedúcou osobnosťou Kabinetu bol František Miko. Členom riešiteľského kolektívu tejto úlohy sa Peter Zajac stal práve v čase, keď sa na program dňa dostávala druhá časť stanovenej výskumnej témy – problematika literárneho vývinu. V piatom čísle nitrianskeho zborníka O interpretácii umeleckého textu (1976), ktoré obsahuje materiály z vedeckej konferencie K teórii literárneho vývinu (Nitra, 1973), sa nachádza už aj jeho stať Vývinové a aktuálne hodnoty Bajzovho románu René mládenca príhody a skúsenosti.

V piatom čísle zborníka O interpretácii umeleckého textu je však prítomná aj stať Antona Popoviča Metakomunikačný aspekt literárneho vývinu, ktorou sa v nitrianskom Kabinete prakticky začal výskum medzitekstových vzťahov, a to v ich rozličných podobách a modifikáciách (medzitekstové nadväzovanie, literárna tradícia, literárne vzdelanie). „Oblasť metakomunikácie bola pre Antona Popoviča objavom,“ konštatoval s odstupom času – pri príležitosti Popovičových nedožitých šesťdesiatych narodenín – Peter Zajac. „Neuvedomil si – a to je kultúrny rozmer problému – že ide aj o svet, v ktorom sa kreativita tvorby bude nahrádzať metakreativitou prijímania. Že to bude znamenať aj tvorbu sveta simulakrov, baudrillardovských simulovaných svetov, či ich už vnímame s istou fascináciou, alebo ako hrozbu. Myslím, že tu sa naše cesty rozchádzali: pre Antona Popoviča bol svet metakomunikácie predovšetkým svetom objaviteľskej fascinácie, vo mne však začalo blikať existenciálne svetielko nespokojnosti...“ (Peter Zajac: Anton Popovič na prahu dvoch objavov. In: Metatext a preklad, 1993).

Keby začiatkom sedemdesiatych rokov nenastalo ono existenčne neisté obdobie „normalizácie“ (česko)slovenskej spoločnosti, možno by sa cesty Antona Popoviča a Petra Zajaca, ale napríklad aj Petra Libu či Zdeňka Mathausera ani nestretli. Z nitrianskeho Kabinetu sa stalo v tej dobe akési asyllum – jeho zakladatelia Ján Kopál, Pavol Plutko, Štefan Knotek, Tibor Žilka boli tiež občiansky i pracovne diskriminovaní; František Miko a Anton Popovič vtedy pracovali v Nitre „iba“ externe. Platformou, ktorej všetci v tomto „azyle“ podriadovali svoje vedecké ambície, bol výskum literatúry, literárneho textu, a to z hľadiska jeho komunikácie. Za účasť na tomto výskume sa „platilo“ pracovným nasadením, vedeckým výkonom...

V súpise publikovaných a nepublikovaných výsledkov riešenia dvoch výskumných úloh Literárna komunikácia v podmienkach VTR a Teória a metodika textu v systéme literárneho vzdelania, ktoré sa v Nitre riešili v r. 1976 – 1980 už pod vedením Antona Popoviča, je evidovaných viacero Zajacových významných vedeckých štúdií. Sú medzi nimi predovšetkým state, ktoré boli uverejnené v tzv. oravských zborníkoch (zborníkoch materiálov z vedeckých konferencií, ktoré Kabinet organizoval v spolupráci s Literárnym múzeom P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne): Hviezdoslavove príležitostné básne (in: zb. P. O. Hviezdoslav. Text a kontext, 1975); Portrét básnika (in: zb. Biografistika v systéme literárneho vzdelania, 1976); Hviezdoslavova súkromná knižnica (in: zb. Literárne múzeum v komunikácii, 1977); Tradícia, čas, priestor (in: zb. Literárna a literárnomúzejná tradícia, 1980). Tieto state Zajac doposiaľ nezahrnul do žiadnej svojej samostatnej knižnej publikácie, keďže – podľa jeho mienky – nevytvárajú celok a navyše predstavujú skôr kontinuitu Popovičových vedeckých záujmov než kontinuitu jeho záujmov osob-

ných. Tento Zajacov názor však možno vzťahnuť aj na ďalšie jeho štúdie z tých čias: na stat' Kalendárová poviedka uverejnenú v monotematickom čísle časopisu Slavica slovac a venovanom vzťahu literatúry a folklóru (Slavica slovac, 1976, č. 4), alebo stat' O básnickej zbierke (in: zb. Literárne vzdelanie, 1976), alebo aj na štúdiu Utváranie literárneho vedomia dieťaťa (in: zb. Umenie a najmenší, 1979). V plnom rozsahu však platí najmä o štúdiu, ktorú napísali Zajac a Popovič spoločne – štúdiu Niektoré aspekty systematicky literárnovednej disciplíny (Estetika, 1978, č. 3). Zajacov vlastný výklad systému literárnej vedy sa, mimochodom, nachádza, ak sa nemýlim, v stati K teórii literárnej kritiky 70. rokov (Romboid, 1981, č. 4).

Vráťme sa však ešte k bibliografii Zajacových prác z obdobia jeho pôsobenia v Nitre. Zaujímavú položku v nej totiž predstavujú aj jeho „brechtovské“ štúdie – napríklad štúdia Dva preklady jednej básne, v ktorej sa zaoberá slovenskými verziami Brechtovej básne O utopenom dievčati (Slavica slovac, 1976, č. 2), alebo aj štúdia Bertold Brecht – lyrický a dramatický text (Slovenské divadlo, 1978, č. 3), kde sa Zajac prezentoval ako germanista. Napokon, pracovnou zmluvou – v priebehu celého svojho pôsobenia v Nitre, každoročne predlžovanou iba na obdobie jedného roka – bol pôvodne viazaný na miesto učiteľa nemeckej literatúry, neskôr – zhruba od druhej polovice sedemdesiatych rokov, keď bola príprava učiteľov cudzích jazykov pre základné školy (s výnimkou učiteľov ruštiny) zrušená – na miesto učiteľa literatúry slovenskej. Inak tieto „brechtovské“ štúdie boli pravdepodobne kapitolami jeho rigorózneho práce na tému Komparatívne (komunikačné?) aspekty Brechtovej lyriky, ktorú obhájil v r. 1977 (titul PhDr. bol jedinou „hodnosťou“, o ktorú sa Peter Zajac mohol v sedemdesiatych rokoch vôbec uchádzať). Bol to vraj práve Bertold Brecht, kto ho naučil rozumieť poézii. „A bol to zvláštny učiteľ pre túto príležitosť,“ uvádza Zajac v liste adresovanom Albínovi Baginovi, v ktorom v rámci rekonštrukcie svojej osobnej cesty k čítaniu poézie, k jej interpretácii i teoretickému modelovaniu (list sa volá O kvalitatívnom modeli lyrického textu), prišla reč aj na cestovanie z Bratislavy do Nitry („Cestou autobusom, keď sa človek celkom uvoľní a mozog sa mu osamostatní a blúdi po zvláštnych vnútorných krajinách...“), na spoluprácu s Antonom Popovičom („Zúčastnil som sa pokusu Antona Popoviča vytvoriť komplexný interpretačný model literárneho textu...“) i na výrazovú sústavu Františka Miku („Na jeho štylistickom modeli literárneho textu som sa nezachytil natoľko jednotlivých kategórií, ako ma skôr zaujala krása presnosti vnútornej podstaty celého modelu, založenej na vzájomnej koordinácii jednotlivých komunikačných aktov...“). List bol uverejnený v Romboide (1981, č. 1) pod pseudonymom Observátor II. – takto Zajac v tom čase podpisoval svoje texty v marginálnych rubrikách tohto časopisu.

O pozícii Petra Zajaca v nitrianskom výskumnom tíme však, podľa môjho názoru, najlepšie vypovedá stat' Štýl – komunikácia – dielo (Slavica slovac, 1976, č. 2). Je to totiž kolektívne dielo – jeho autormi sú František Miko, Anton Popovič, Ján Kopál, Peter Liba a Peter Zajac, a to ako rovnocenný člen tohto autorského, resp. bádateľského kolektívu. Stat' prezentuje výsledky nitrianskeho Kabinetu zrejme za roky 1971 – 1975 (v texte chýba akékoľvek datovanie), ktoré sa dosiahli pri objasňovaní zákonitostí štylistickej výstavby textu, epickej a lyrickej komunikácie, medzitéxtových vzťahov a literárneho vývinu, aspektu vekovosti v systéme literárnej komunikácie a opozície vysokej a popu-

lárnej literatúry v komunikačnej perspektíve. Pri žiadnom z týchto tematických okruhov nie je uvedený, kto z päťčlenného autorského kolektívu sa ktorým z nich osobne zaoberal. Napriek tomu je jasné, že konkrétne Peter Zajac sa v rámci výskumu spoločne, resp. jednotne realizovaného z komunikačnej perspektívy programovo venoval problematike druhových a žánrových daností literárneho textu.

V sedemdesiatych rokoch Zajac napísal o žánrovej problematike viaceré state. Napríklad štúdiu Komunikačné problémy epiky a lyriky (Slovenská literatúra, 1977, č. 2), alebo štúdiu Žánrová koncepcia literárneho textu (in: zb. Literárny text/literárne vzdelanie, 1981) či interpretáciu Váľkovej básne Myši sonet (Sonet zo žánrového hľadiska. In: zb. Jazyk a literatúra, 1981). Podobne ako v prípade svojich príspevkov do tzv. oravských zborníkov takmer žiadnu z týchto statí nezahrnul do svojich knižných publikácií, hoci sa v jeho monografiách Tvorivosť literatúry (1990) a Pulzovanie literatúry (1993) nachádzajú aj state venované otázkam žánrovej výstavby literárneho diela. Tie však napísal v priebehu osemdesiatych rokov, keď už pracoval vo vtedajšom Literárnovednom ústave SAV v Bratislave.

Nové, iné prostredie akoby Zajacovi otvorilo pri riešení jeho „dávnej“ témy nové, iné horizonty. Sám – v poznámke k stati Žánrová povaha literárneho diela a literárneho procesu, ktorou prispel do publikácie pripravovanej Antonom Popovičom so zámerom zostaviť vysokoškolskú učebnicu teórie literatúry (pozri zb. O interpretácii umeleckého textu 11, 1989) – charakterizoval svoje snahy pri riešení žánrovej problematiky v polovici sedemdesiatych rokov ako úsilie ukázať, že žánrová povaha literárneho diela je vyjadrením, t. j. tematizáciou určitých stránok sveta. Osemdesiate roky boli preňho zasa obdobím, v ktorom sa snažil nájsť prepojenie medzi momentom vnútornej diferencovanosti literárneho diela a faktom jeho parametrickej usporiadanosti. Hľadanie žánrovej parametricky literárneho diela tak nepredstavuje len ďalšiu etapu Zajacovej literárnovednej činnosti, ale aj záruku jej vnútornej, neprerušenej spojitosti, continuity, na ktorej až uvzato trvá. „Mám rád prácu, ktorá má určitú continuity“, vyznáva sa Zajac v rovnomennom rozhovore s Jánom Štrasserom o projekte vydávania portrétov súčasných slovenských spisovateľov vo vydavateľstve Kalligram (Dominofórum, 2000, č. 45).

Osobne sa z literárnovedných prác Petra Zajaca najradšej a najčastejšie vraciam práve k stati Žánrová povaha literárneho diela a literárneho procesu, a to nielen preto, že v nej nachádzam podnety pre výučbu predmetu literárne žánre, ale hlavne kvôli tomu, že sa v nej definujú najfrekvencovanejšie literárne žánre ako formy videnia a chápania sveta, čo je v genológii postup skutočne ojedinelý. Čitateľský a literárnovedný zážitok opakovane mávam aj zo Zajacovej interpretácie Strážayovej básne Západ slnka, Feldekovej básne Už a ešte, Dušekovej poviedky Topografia či Dobšinského rozprávky Ďuro Truľo. Paradoxne, všetky tieto interpretácie vznikli až v čase, keď už Peter Zajac nepôsobil v Nitre, hoci vypracovanie efektívnej metódy interpretácie literárneho textu patrilo k základným úlohám nitrianskeho Kabinetu. Pod Popovičovým vedením sa však viac o otázkach interpretácie teoretizovalo, než aby sa kultivoval praktický rozbor literárneho diela. Napokon, dokladom tohto trendu je aj vysokoškolská príručka Interpretácia umeleckého textu (1981), na ktorej sa autorsky podieľal aj Peter Zajac. Okrem iného, spolu s Tiborom Žilkom pripravili pre potreby tejto príručky podrobný konšpekt interpretácie Váľkovej básne Verše (Ladislavovi Novomeskému).

Začiatkom osemdesiatych rokov Peter Zajac svoje pôsobenie v Nitre ukončil. Napriek tomu, „jeho podiel na výskume,“ konštatuje sa v správe o výskumnej úlohe riešenej v nitrianskom Kabinete v tej dobe, „pretrvával aj po zmene pracoviska“. A pretrváva až do dnešných dní, aj keď je to už len podiel symbolický. Peter Zajac sa vracia do Nitry už len sporadicky, ale, dovoľím si povedať, že k nám zakaždým prichádza rád. Je to tak zrejmé preto, že nemá – ako zavše hovorí – dôvod, prečo by mal svoje pôsobenie v Nitre ľutovať.

Ku germanistickým aktivitám Petra Zajaca

ADAM BŽOCH, Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava

Nesamozrejmosť odpovede na otázku, v čom tkvie v súčasnosti zmysel a cieľ literárnovednej germanistiky, sa na pozadí jej vývinu a tvárou v tvár dnešnému „kultúrnemu obratu“, zároveň však aj úzko špecializovaným literárnym štúdiám, spochybňovaniu a sebaspochybňovaniu filologického štúdia v dôsledku odkryvania poznávacích apórií, ale aj vďaka „ekonomickému obratu“, spája s postupnou stratou pôvodnej „prirodzenej“ schopnosti podieľať sa na pragmatických či spoločensky angažovaných diskurzoch (J. Hermand). Germanistika „extra muros“, ktorá sa až na výnimočné prípady výraznejšie nepodieľa na vývine medzinárodnej germanistickej literárnej vedy, však zároveň prináša aj určité možnosti, ako vzdorovať tomuto kontextovému „vyprázdňovaniu“. Po prvé je to už tradične edičná a prekladová činnosť, ktorej zmysel sa napĺňa vzhľadom na kultúrnu potrebu sprostredkovať domácemu publiku svetové či európske literárne dedičstvo (v konečnom dôsledku ide o aktivitu, v ktorej majú pôvod všetky filologické štúdiá); po druhé je to komparatistická činnosť, ktorej „pragmatický“ účel tvorí definovanie relevantného porovnávacieho základu; po tretie môže ísť ešte stále o originálny prínos v interpretácii jednotlivých umeleckých diel a po štvrté o využitie kultúrne odlišného literárneho materiálu pri tvorbe teórií.

Literárnovedná práca P. Zajaca, z hľadiska autorových filologických kompetencií slavisticko-germanisticky „dvojdómá“, sa z pohľadu germanistiky formovala prakticky už od polovice sedemdesiatych rokov v znamení týchto štyroch možností, ktoré sa navzájom prestupovali a „preskúšavali“. Interpretácie Brechtovej lyriky z jeho rigorózneho práce (1976) celkom prirodzene vyúsťovali do prekladov Brechta ako lyrika a dramatika (v tandeme spolu s J. Štrasserom), resp. v r. 1983 sa edične zavŕšili starostlivo pripraveným obsiahlym výberom z jeho diela pod titulom *V znamení korytnačky*, vydaným v spolupráci s M. Mittelmannom-Dedinským, J. Lenkom, N. Krausovou a určeným pre študujúcu mládež; v deväťdesiatych rokoch nasledovali ďalšie preklady Brechta pre divadlo. Rozchod s Brechtom o pätnásť rokov neskôr sa niesol v znamení eticky zdôvodneného odmietnutia falošnej ambivalentnosti, čo zasa nevyplynulo z prípadného formálno-poe-